

Ana Torlak
Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet
HR-21000 Split, Poljička cesta 35
atorlak@ffst.hr
<https://orcid.org/0000-0003-4572-6692>

FAROS – RIMSKI GRAD

Faros, antički grad iznimno kompleksnoga povijesnoga razvitka sadrži elemente ilirskoga, grčkoga, rimskoga te ranokršćanskoga sloja. Ove se epohe međusobno isprepliću i prožimaju u višestoljetnome kontinuitetu života na istome mjestu te su kao takve nepresušno vrelo podataka, ali i velik izazov istraživačima u nastojanjima razjašnjavanja otvorenih pitanja o nastanku i razvoju Farosa. Tematiziranjem Staroga Grada bavili su se mnogi istaknuti pojedinci poput Petra Nisetea, Šime Ljubića i Frane Bulića. Njihov rad nastavljen je i proširen tijekom 20. stoljeća kada antičku povijest Staroga Grada istražuju i o njoj pišu Duje Rendić Miočević, Mate Suić, Mladen Nikolanci, Marin Zaninović, Branko Kirigin, Nikša Petrić i mnogi drugi. Prije četrdeset godina arheološka istraživanja u Starome Gradu započela je i dr. sc. Jasna Jeličić Radonić, prof. i to u crkvi svetoga Ivana. Iako je cilj radova bila konzervatorska zaštita navedene crkve koja je tada bila u vrlo lošem stanju, J. Jeličić Radonić istraživanja je proširila u prostornome i vremenskome smislu. Odmaknuvši se od ranokršćanskoga razdoblja, a kako bi razumjela razvoj Staroga Grada na jednome mjestu, provela je višegodišnja iskopavanja te je sa suradnicima otkrivala povijesnu slagalicu.

Kako bi na cjelovit i sustavan način prikazala spoznaje do kojih se došlo tijekom višegodišnjega istraživanja, Jeličić Radonić 2015. godine započela je s objavom znanstvenih monografija tematski okupljenih oko antičkoga Farosa. Prva u nizu bila je knjiga *Faros: osnivanje antičkog grada I.* koju je objavila s Miroslavom Katićem. Dvije godine kasnije objavila je monografiju *Faros: grčki, grčko-ilirski i rimski novac* u koautorstvu s Herminom Göricke-Lukić i Ivanom Mirnikom. Trećom monografijom, koja je izašla krajem 2021. godine pod naslovom ***Faros – rimski grad***, zaokružena je serija o osnutku i razvoju Farosa. Prema riječima akademika Nenada Cambija, ovime je „znatno upotpunjeno poznavanje rimskoga Farosa koje se dosad temeljilo samo na slučajnim nalazima“. Osvrt na knjigu napisao je i dr. sc. Marin Zaninović, prof. koji naglašava važnost provedenih cjelovitih, višedisciplinarnih istraživanja kojima „autorica osvjetljava sve aspekte rimskoga razdoblja u Farosu, značajnome urbanom središtu rimske Dalmacije“.

Monografija cjelovita naslova *Faros – rimski grad IV* objavljena je u suizdavaštvu Književnoga kruga u Splitu, Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu te Dominikanskoga samostana svetoga Petra mučenika u Starome Gradu. Napisana na 235 stranica, razmatra povijesno-arheološku problematiku u jedanaest poglavlja. Svako od poglavlja bogato je ilustrirano, stoga čitava monografija sadrži preko

četrdeset fotografija iz različitih faza istraživanja, zračne snimke lokaliteta i širega konteksta Staroga Grada, arhivske snimke ranijih istraživanja, spomenika i crteža, gotovo trideset tlocrta, nacрта i crteža s rekonstrukcijama, podjednako arhitekture i mozaika, fresaka i drugih spomenika. Uza sve to, prikazani su spomenici rimskoga vremena, poput skulpture i natpisa, te sitna građa (novac, geme, stakleni i brončani nalazi) koji upotpunjuju teorijski dio rada. Svaku od prikazanih jedinica prati dvojezična legenda. U *Zaključku* se uz istaknute premise ponavljaju i slike u umanjenome prikazu, što olakšava praćenje završne autoričine riječi. Važno je napomenuti da je sažetak svakoga poglavlja preveden na engleski jezik.

Knjiga započinje kratkim *Predgovorom* sa zahvalama nakon kojega slijedi *Uvod*, a potom i prvo poglavlje naslovljeno *Pregled dosadašnjih istraživanja rimske povijesti grada* u kojemu su ukratko prikazani dosezi ranijih istraživanja. Zatim slijedi poglavlje naslova *Povijesni okvir Rimskoga Carstva* u kojemu je sažet povijesni pregled događaja koji su utjecali na razvoj prilika u rimskoj Dalmaciji. U sljedećemu se poglavlju naslova *Rimska osvajanja ilirskih područja i Farosa u povijesnim izvorima* razlažu pojedini segmenti pisanih izvora iz pera antičkih autora osobito važnih za povijest Farosa, ali i rimske Dalmacije. Povijesne izvore autorica upotpunjuje epigrafskim i numizmatičkim nalazima republikanskoga vremena koji pomažu u cjelovitome sagledavanju povijesnoga konteksta. Dijelom teksta „U sklopu istočnih i južnih bedema koji zatvaraju jugoistočni kut Farosa izgrađena je grčka stambena arhitektura planirana formiranjem nove urbanističke matrice grčkog grada prije sredine 4. st. pr. Kr. Prvi stambeni blok prilagođen je i povezan s gradskim zidinama čiji se potez uvlači pred istočnim vratima grada (...)“ autorica započinje poglavlje *Arheološka istraživanja u jugoistočnom dijelu grada insula I-II*, koje se sastoji od triju dijelova (*Insula II, Freske u glavnoj prostoriji insule II, Insula I te Ulica između stambenih blokova*) nakon kojega slijedi poglavlje *Arheološka istraživanja u sjevernom dijelu grada (Insula s rimskim mozaicima u Srednjoj ulici)*. U ovim dvama poglavljima autorica iznosi spoznaje o urbanističko-povijesnome razvoju rimskoga razdoblja Staroga Grada na temelju arheoloških istraživanja koja je vodila. Među nalazima, izdvajaju se višebojne freske u glavnoj prostoriji insule II. Radi se u velikome broju ulomaka različitih motiva (preko 300). Na mjestima gdje je to moguće, autorica rekonstruirala nalaze. Ovakve objave osobito su dragocjene za sagledavanje razvoja freskoslikarstva na hrvatskome tlu. U drugome stambenom bloku ističu se višebojni mozaici. Pronađeno je šest mozaika otkrivenih tijekom višegodišnjega istraživanja unutar različitih prostorija preuređene grčke kuće, a datirani su u rimsko razdoblje. Uz mozaike, arheološkim istraživanjima pronađeni su i dijelovi arhitekture građevine te pojedini dijelovi zidova.

Nakon poglavlja koja je posvetila stambenom dijelu Farosa, Jeličić Radonić u poglavljima *Tragovi sakralne arhitekture i štovanje božanstava te Rimske nekropole i nadgrobni spomenici* razmatra arhitekturu sakralne namjene, sačuvane spomenike koji svjedoče o kultu rimskih božanstava te elemente rimske nekropole. Valja istaknuti prvi spomen ulomka vijenca koji je autorica povezala s drugim, ranije poznatim slučajnim nalazom zaključivši da se radi o arhitektonskoj cjelini koja je pripadala antičkomu hramu. Fotografija i crtež ulomka koji je autorica načinila još su dragocjeniji jer je spomenik bio u privatnome vlasništvu i do objave ove knjige zagubljen.

Dva su poglavlja posvećena kasnoantičkomu razdoblju Farosa. U poglavlju *Kasnoantička povijesna slika* prikazuju se paralelno događanja iz 4. i 5. stoljeća na razini Carstva i Dalmacije uz dokumentiranje arheološkim nalazima iz Farosa toga vremena. Autorica zatim donosi pregled ranokršćanske arhitekture Farosa koji predstavlja sažetak monografije objavljene 1994. godine (*Ranokršćanske dvojne crkve u Starom Gradu*) proširene rezultatima novih istraživanja. Iako je naglasak na crkvi svetoga Ivana u Starome Gradu, uspoređuju se nalazi i iz drugih dijelova Dalmacije. Mozaici su rekonstruirani i prezentirani u crkvi svetoga Ivana kao rezultat navedenih višegodišnjih istraživanja.

Stručni dio monografije završava sintetičkim pregledom urbanističkoga razvoja rimskoga Farosa te zaključnim razmatranjem. Ponovljene su okosnice provedenih istraživanja koje prati slikovni materijal ranije prikazan u tekstu. Knjiga završava popisom citirane literature te dvama kazalima (*Kazalo osobnih imena i etnonima* i *Kazalo zemljopisnih naziva*) koja je sastavio Arsen Duplančić.

Iz svega navedenog, neupitna je važnost ove monografije za razumijevanje rimskoga grada koji podrazumijeva razdoblje od gotovo devet stoljeća. Razrješavajući važna pitanja o povijesti i urbanizmu, ova monografija predstavlja referentnu točku u historiografiji o antičkome Farosu u kontekstu rimske provincije Dalmacije.